

A CD-ROM technika nagyon összetett hibadetektáló és -javító rendszert alkalmaz, amely akár 4000 bit hosszúságú sérült adatszakaszt is helyre tud állítani. Ez a rendszer az esetleges gyártási hibák többségével megbirkózik. Az általunk okozott hibák kezelése azonban ezenfelül jelentkezik többletként.

Amikor megkapjuk a CD-ROM lemezt, a mi feladatunkká válik, hogy védjük a végzetes sérülésektől. Teendőinket jobban megérthetjük, ha áttekintjük a lemez felépítését.

A lemez olvasása alulról, a címke nélküli oldalról történik. A fényvisszaverő réteg azonban, amely az információ kiolvasását lehetővé teszi, közvetlenül a lemez felső oldala alatt van, csak egy poliakril védőréteg és a címke takarja. Mindezek a felső rétegek együtt a lemez összvastagságának mindössze 1%-át teszik ki, a maradék 99% az alsó, átlátszó polikarbonát hordozóréteg. Vagyis, azzal szemben, amit első ránézésre gondolnánk, a lemez sérülékenyebb oldala a felső oldal. Ha például erre normálisan rányomott tollal jelzést írunk, helyrehozhatatlanul tönkreteszhetjük az adatokat.*

Az alsó lemezoldal sérülése is okozhat adatvesztést. A kisebb karcolások nem okoznak bajt, mert a lézersugár fókuszán kívül esnek. A komolyabb karcolások azonban helyrehozhatatlan adatvesztést okozhatnak, különösen akkor, ha párhuzamosak az adatsávval. A sávra merőleges (sugárirányú) karcolások kevésbé veszélyesek. Ezért a lemez esetleg szükségessé váló tisztítását puha, pormentes

ronggyal mindig a középtől sugárirányban kifelé, a szélek felé végezzük, soha ne körkörös mozgással. Ne használjuk a kompakt hanglemezekhez gyártott tisztítóeszközöket, mert azok forgómozgással tisztítanak.

A lemezt mindig csak a peremén fogjuk meg, és használaton kívül mindig a saját dobozában tartjuk. Különösen a gyakori lemezcserék tesznek hajlamosá bennünket arra a hibás gyakorlatra, hogy a lemezt letegyük az asztalra, ahol azután arrébb toljuk, könyveket és más holmit rakunk rá. A félmagasságú olvasókban használatos lemezkazetta minimumra csökkenti ezt a veszélyt.

Az újabban kihozott, és a még csak tervezett olvasókészülékek között sok olyan van, amely különböző megoldásokat tartalmaz a porlerakódás csökkentésére. Egyes előállítók úgy tervezték át a betöltőnyílás ajtaját és a légáramlás irányát, hogy a por ne haladjon át a lemezkamrán. A Hitachi 3600 és 3650 típusú olvasók automatikus lencsetisztítót is tartalmaznak. Amelyik olvasóban ilyen nincs, ahhoz használhatjuk a kompakt hanglemezek lejátszóhoz gyártott kefésszerű lencsetisztító lemezt.

Fokozott gondot okoz a lemezek kezelése azokban a könyvtárakban, ahol azokat az olvasók kezébe adják. Ezekben a könyvtárakban helyes, ha a személyzet rendszeres időközönként ellenőrzi a lemezek állapotát, a lemezeket használó olvasókat pedig arra biztatják, hogy minden olvasási problémát azonnal jelezzenek.

/HERTHER, N. K. (szerk.): CD-ROM disk maintenance and care. = Laserdisk Professional, 3. köt. 2. sz. 1990. p. 86–87./

(Válasz György)

Bibliofile: időszaki kiadványok katalógizálása CD-ROM adatbázis segítségével

Az amerikai Library Corporation által 1985-ben közreadott *Bibliofile* volt az első kereskedelmi forgalomba hozott, könyvtári célokra kifejlesztett CD-ROM lemez. Azóta több, az időszaki kiadványok katalógizálását támogató CD-ROM adatbázis is megjelent (Supercat, Lasercat, CD-CATSS, Ulrich's Plus, The Serials Directory). A szerző egy projekt keretében ezek közül elemzett néhányat.

A Bibliofile 4.03-as verziójával foglalkozó részletes tanulmányában elemzést nyújt az adatbázis gyűjtőköriéről, tételeinek tartalmáról és visszakereshetőségéről, megjelenítésük, szerkeszthetőségük, kinyomtatásuk, helyi információrendszerben való tárolásuk és keresőrendszerük kérdéseiről, módszereiről, valamint az időszaki kiadványok könyvtári kezelését támogató egyéb funkciókról.

A vizsgálat hardvereszközei: IBM PC/XT-k és IBM

PC/AT-k (valamint ezekkel kompatibilis gépek) 640K RAM-mal és 30 Mb-ot merevlemezzel, Hitachi 1503 típusú CD-lejátszó, illetve az ennek megfelelő AMDEK 2000.

MÓDSZER

A Bibliofile elemzéséhez és értékeléséhez valódi mintaanyag, a Számalk könyvtára 423 folyóiratcímét feltáró cédulakatalógusának online katalógussá alakítása szolgált alapul. A címek megoszlása megjelenési országok szerint: USA 157, Magyarország 99, Nagy-Britannia 75, NSZK 32, Hollandia 26, Szovjetunió 7, Svájc 6, NDK 6, Franciaország 5, egyéb 12. Nyelvek szerinti megoszlás: angol 283, magyar 92, német 29, többnyelvű 6, francia 4, egyéb 9. A címek keresésére a következő adatelemek szolgáltak: ISSN, cím, címváltozatok.

AZ ADATBÁZIS FELÉPÍTÉSE ÉS TARTALMA

A Bibliofile több mint 4 millió rekordja közül 500 ezer időszaki kiadványokra vonatkozik. Az adatbázist tartalmazó 5 lemez közül 3 lemezt foglal el az angol nyelvű anyag, 2 lemezt pedig a bármely más nyelven, bárhol kiadott anyag. A forgalmazó szempontjából ez az elrendezés azért előnyös, mert a nyelvekhez kötött lemezek közül mindig csak az utolsót (jelen esetben a hármast és az ötöst) kell felújítani. Ha az online katalógus konverziójához van elég eszköz, két munkacsopot dolgozhat párhuzamosan.

Az öt lemez találati aránya a mintaanyagra a következő volt: 224 cím az angol nyelvű lemezekon, 26 és 52 cím a más nyelvű lemezekon.

Az adatbázis használatát meg lehet oldani egyetlen CD-ROM lejátszóval is, de ajánlatos a kétmeghajtós konfiguráció. A kiterjesztett verzió 8 meghajtós konfigurációval is használható. Hálózatban történő működtetéshez azonban nemcsak a Bibliofile-nak egy másik verziójára, hanem külön hardver- és szoftverberuházásokra is szükség van. Ahhoz, hogy a teljes LC (Library of Congress) adatbázis folyamatosan üzemeljen, évi egylemezes bővítéssel kell számolni. A tesztelés olyan hasznos információkat is nyújtott, amelyeket a felhasználói kézikönyv még nem tartalmaz, de amelyek a könyvtárak számára fontosak. Például, hogy a monográfiák tételei és a Kanadai Nemzeti Könyvtár által készített rekordok az 1. lemezen találhatók, vagy hogy a nyelvi kód nélküli rekordok az angol nyelvű anyagot tartalmazó lemezekon vannak (ez utóbbi különösen a hangzó anyagokat katalógizálók számára fontos). Jó tudni, hogy számos időszaki kiadvány, amelynek címe nem angol (pl. Zeitschrift ..., Revista ..., kezdetűek), mégis az angol lemezekon található, minthogy nyelvi kódjuk angol, azaz a kiadványok maguk angol nyelvű közleményeket tartalmaznak.

Általánosságban: hasznos lenne, ha a felhasználó a fájl statisztikai adatainak birtokában lenne, sőt, ha a keresést ki lehetne terjeszteni olyan (általában kódolt) adatokra is, mint a nyelv és a dokumentum típusa, valamint a megjelenés éve. A Bibliofile a Library of Congress által 1965 óta feldolgozott kiadványok MARC-S rekordjait tartalmazza egy saját belső formátumban úgy, hogy a rekordok "MARC tag"-ekkel együtt is megjeleníthetők, s ami még fontosabb, USMARC kommunikációs formátumban letölthetők.

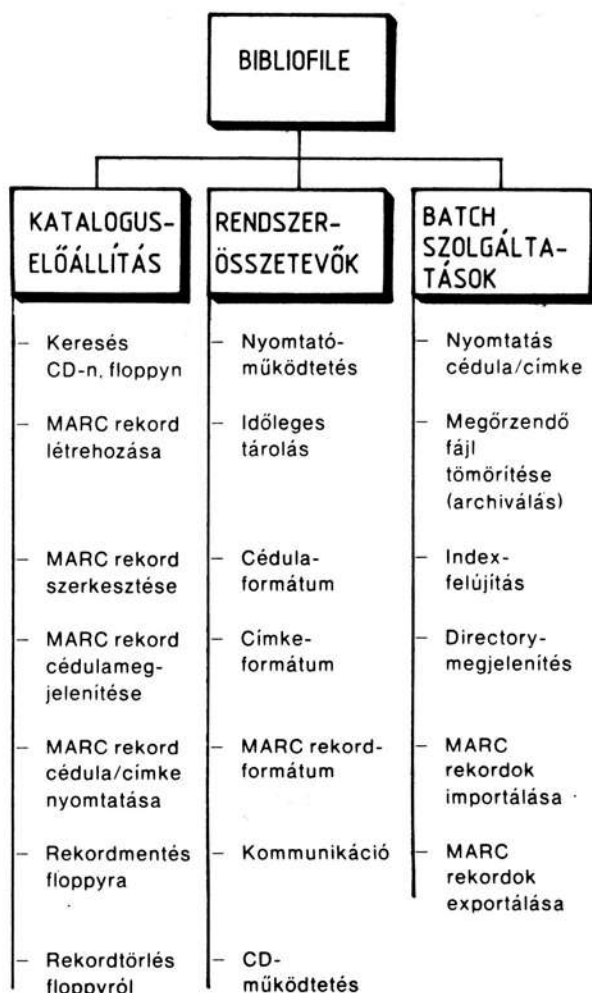
TALÁLATI ARÁNY

A találati arány az egyik legfontosabb adat egy adatbázis megítélésénél a katalógizálás támogatása szempontjából. A tesztelésnél a 423 címre 304 bibliográfiai tételt találtak, ami 72%-os találati arányt jelent. A magyar címek nélkül a találati arány sokkal jobb, 84%-os volt. Hiányuk nem zavaró, minthogy a nemzeti impresszum adataihoz az országon belül is hozzá lehet jutni. Meglepő volt viszont, hogy az NSZK-kiadványok találati aránya csak 47%-os volt. A 119 cím közül, amelyet nem találtak, 61% magyar, 13%

német, 13% angliai, 8% egyéb és 6% amerikai volt. Csak 52 esetben (17%) fordult elő, hogy ISSN-re vagy címre történő keresésnél egynél több rekord jelent meg. Ez részben abból adódott, hogy a keresőkulcs pontatlan volt, részben abból, hogy az azonos alakú címekhez nem tartozott megfelelő kiegészítő adat.

A RENDSZER RÉSZEI ÉS FUNKCIÓI

A rendszer 3 fő részre tagolódik az 1. ábra szerint.

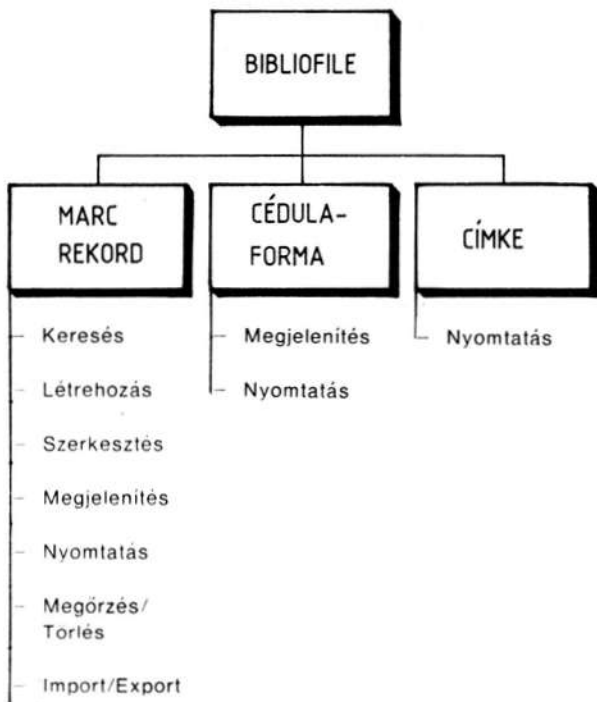

1. ábra

Katalógus létrehozásánál a rendszer a 2. ábra szerinti funkciókat látja el.

A kommunikációs nyelv lehet angol, vagy valamely más nyelv, bármely funkció kiválasztása után segítő (help) képernyőket lehet igénybe venni. A köteget (batch) szolgáltatások közül az egyik legfontosabb a megőrzendő fájl tömörítésének (archiválásának) lehetősége. Hiányzik viszont egy batch input szolgáltatás, amellyel megoldható lenne a géppel olvasható formában tárolt keresőkulcsok (ISSN, cím) automa-

tikus ütköztetése, a keresőkérdések bebillentyűzésének kiváltására.

2. ábra

A Bibliofile több lehetőséget nyújt a katalóguscédulák, címkék, rekordok tartalmának és formájának kialakítására.

A rendszer munkafolyamata logikusan szervezett, s a 3. ábrán jól áttekinthető.

A folyamatábrából látható, hogy ha a keresett tétel nem ugyanazon a lemezen van, amelyen az index, időleges output fájlok (floppyn várakozó tételek) tárolják a találatokat, majd a CD cseréjét követően a keresés újra indítható a floppy alapján.

KERESÉS

Számos CD-ROM adatbázis esetében van mód sok szempont – és ezek kombinációja – szerinti online keresésre. Ez azért lehetséges, mert a CD tárolókapacitásához képest az adatbázisok tétele száma viszonylag kicsi, így az indexek számára bőven van hely. Amikor azonban a rekordok száma már néhány millió, és indexeiket is tárolni kell a CD-n, az indexekkel takarékosan kell bánni.

A Bibliofile esetében kifejezetten a katalogizálás támogatása a cél, ezért nincs mód a tárgy szerinti keresésre, annál inkább arra, hogy "egy bizonyos" dokumentumhoz tartozó rekordot meg lehessen találni. Éppen ezért az elsődleges keresőkérdések: ISBN, ISSN, LCCN (a Library of Congress katalóguscédula-azonosító száma), a GPO (az Állami Kiadóhivatal azonosító száma), a cím kezdőszavai, szerzői név.

A konverzió hatékonysága nagymértékben függ a keresőkérdések adatainak pontosságától.

Keresés nemzetközi azonosító számok alapján

Elvben a leghatékonyabb keresési eszköz a nemzetközi azonosító szám, minthogy egy számnak egy találatot kellene eredményeznie. A gyakorlatban azonban előfordul, hogy ugyanarra az ISSN-re több találat érkezik. A Bibliofile – a többi CD-ROM adatbázishoz képest – ebből a szempontból elég megbízható, minthogy rekordjai egyetlen forrásból, az LC MARC fájlból származnak. Így a vizsgálat alapjául szolgáló 365 cím esetében csak 61-szer fordult elő többszörös találat, ami arra vezethető vissza, hogy az időszaki kiadvány címének megváltozásával egy időben nem utaltak ki számára új ISSN-t.

A többszörös találatoknál az ISSN alapján megjelenő rövid találati lista elegendő információt nyújt a kívánt tétel kiválasztásához. Ha mégsem hozható biztos döntés, a tételek teljes adattartalmának kiírása szükséges a választáshoz. Sokkal kényelmesebb lenne egy olyan szolgáltatóprogram beépítése a rendszerbe, amellyel mód lenne a többszörös találatok megadott szempontok szerinti automatikus összehasonlítására és válogatására.

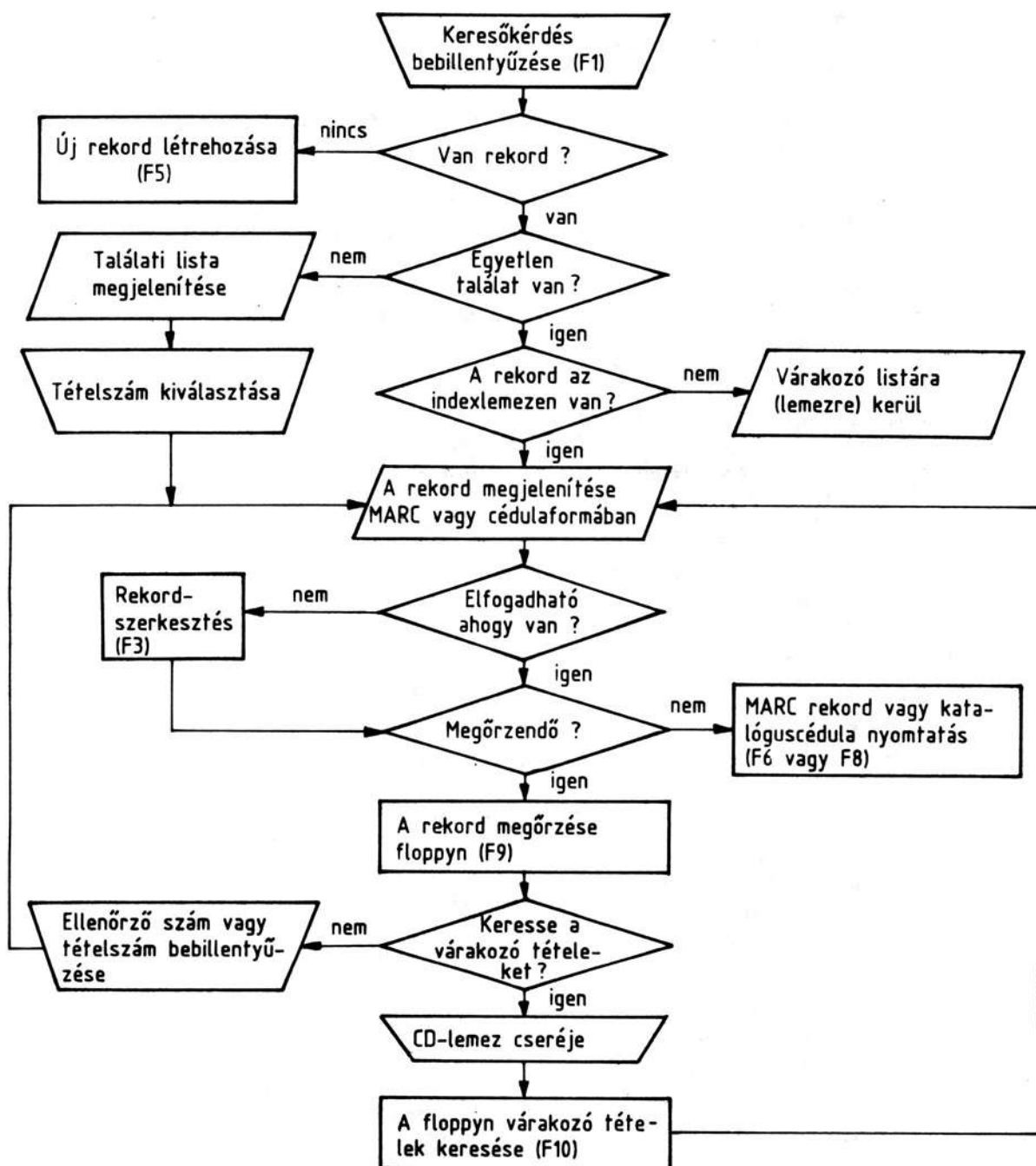
A Bibliofile előnye, hogy nincs szükség az ISSN, ISBN, LCCN azonosítók megkülönböztetésére a keresés során, a rendszer a bebillentyűzött számról felismeri annak fajtáját. Hátrányként említhető viszont, hogy ISSN-re való keresésnél a képernyőn először csak az ISSN és a tételt tartalmazó lemez száma jelenik meg az alábbiak szerint:

1	000417939	2
2	000417939	2
3	000417939	2
7	000417939	3

Ha tehát választani kell, szükség van a tételek egyéb adataira is. Az sem túl szerencsés, hogy a képernyőn az ISSN 8 számjegye előtt megjelenik egy nulla, nincs kötőjel a 4-4 szám között, és ha az ellenőrző jegy X, helyette 0 jelenik meg. Egyelőre hiányzik a keresésre bebillentyűzött ISSN helyességének automatikus ellenőrzése. Hibás ISSN keresésekor a "nulla találat" üzenet érkezik. A keresés nem terjed ki az előzmény, ill. folytatás mezőkben feltüntetett ISSN-re, sem az érvénytelenekre vagy visszavontakra.

Keresés címre és/vagy szerzőre

Ha az ISSN-re való keresés valamilyen okból nem volt lehetséges vagy eredményes, következhet a cím és/vagy szerző szerinti keresés. A cím első 30 karakterét lehet bebillentyűzni, de sok esetben ez sem elég (pl. a "Journal of the American Societ" még semmit nem azonosít). Ilyen nagy méretű adatbázisnál sajnos lehetetlen a címnek minden szavát indexelni. Gondot okozhat még a címváltozatra történő keresés, mert erre még abban az esetben sincs lehetőség, ha a katalogizálás alapjául szolgáló példány borítólapján az szerepel.

3. ábra

Szerzői névre történő keresésnél „\” (ferde vonal) jelnek kell megelőznie a nevet, és a névből max. 26 karaktert lehet megadni, vesszővel jelezve, ha a névben inverzió történt. Időszaki kiadványoknál gyakoribb a testületi névre mint szerzőre történő keresés, de ha a rekordban szerepel a szerkesztő(k) neve, ezekre is lehet keresni.

A keresés finomítása

Ha a címre és szerzőre folytatott keresés túl bő találati listát eredményez, az alábbi finomítási módokra van lehetőség:

- a szerző családnévének első két betűje,
- a kiadvány megjelenési éve vagy évei,
- a kiadvány pontos terjedelme,
- a kiadvány típusa.

Ezek közül kettő (a szerző családnéve és a terjedelm) az időszaki kiadványok keresésének finomítására alkalmatlan. A megjelenés éve jó megkülönböztető lehet, ha van rá adat, de ennél is jobb a kiadvány típusának jelölésére használt „S” (serials) minősítő. Ez csak akkor nem elég, ha túl sok időszaki kiadvány kezdődik azonos karaktersorral. A keresést finomítani lehetne pl. az országnév kóddal, vagy a kiadvány

státuszának kódjával, még akkor is, ha ez helyet igényel a lemezen. Segítené és gyorsítaná a keresést, ha annak folyamán a minősítőt (pl. "S") állandósítani lehetne.

A Bibliofile kényelmes vonása, hogy az utolsó kérdést egyetlen gomb lenyomásával vissza lehet hívni.

AZ EREDMÉNY MEGJELENÍTÉSE ÉS NYOMTATÁSA

A keresőkérdés megadása után a rendszer négyféle választ adhat:

- "Az utolsó keresésre nics találat"
- Egyetlen találat van, az jelenik meg MARC formában
- Megjelenik a találati lista, egysoros minirekordokkal
- "A kérdés várákózólistára került az x lemezen".

Ha nincs találat, ellenőrizni kell, vajon hibátlan volt-e a kérdés. Az ellenőrzés könnyű, mivel a kérdés a képernyőn marad.

Ha a keresésre több találat érkezik, megjelenik a rövid találati lista, melynek adatai: a cím első 30 karaktere, a szerző családnevének első két karaktere (időszaki kiadványoknál nem), a megjelenés éve (időszaki kiadványoknál az indulás éve), a kiadó ország kódja (amerikai kiadványoknál az állam kódja is), a kiadvány terjedelme (időszaki kiadványoknál nem), a tartalomra jellemző kód, a kiadvány típusának kódja, végül a tételt tartalmazó lemez száma. ISSN-re történő keresésnél csak az ISSN és a lemezszám jelenik meg.

A találati lista legfeljebb 99 sorból áll, ebből 22 jelenik meg egy képernyőn. A képernyők között lapozni lehet, és bármely rekord kiválasztható. Ha a kért rekord az indexlemezen van, azonnal megjelenik. Ha más lemezen található, várákózólistára lehet küldeni egy floppylemeze.

Ha csak egyetlen találat van, és a hozzá tartozó tétel az indexlemezen tárol, a teljes rekord azonnal megjeleníthető, vagy a várákózólistára küldhető. Minden egyes várákózólistára 99 tétel kerülhet, s ezek a floppy visszakereshetők, megőrizhetők.

A Bibliofile rekordjait MARC formában vagy katalógustétel formában lehet megjeleníteni átszerkesztés előtt és után. A címkéket csak akkor lehet megjeleníteni, ha a konfiguráció erre is fel van készítve, egyébként csak nyomtatni lehet őket.

REKORDOK SZERKESZTÉSE

A kiválasztott tételeket szerkesztés módban ki lehet egészíteni könyvtárspecifikus adatokkal (raktári jelzet, állományi adatok stb.), illetve bizonyos adatokat módosítani vagy törölni lehet. Meg lehet szabni az alapértelmezéseket, és azt, hogy az adatok közül melyek jelenjenek meg a nyomtatott cédulán. Ugyanakkor a CD-lemez rekordjai a lemez tulajdonsá-

gánál ("read only") fogva eredeti állapotukban maradnak (nem lehet elrontani őket), tehát újra visszakereshetők.

REKORDOK EXPORTÁLÁSA

Ahhoz, hogy ne csak katalóguscédulákat és címkéket nyomtasson a könyvtár, hanem más célokra is (pl. online katalógus építéséhez, folyóirat-érkeztetési rendszerhez) fel tudja használni a Bibliofile-t, rendszerének képesnek kell lennie a USMARC rekordok ISO 2709 kommunikációs formában való fogadására. A Bibliofile batch szolgáltatásai lehetővé teszik mind a rekordok exportálását, mind importálását. A rekordokat floppylemezen lehet megőrizni.

INSTALLÁLÁS, DOKUMENTÁCIÓ ÉS FELHASZNÁLÓI TÁMOGATÁS

A Bibliofile installálása rendkívül egyszerű. A CD-meghajtó kezelése a program része, és az egész installálás menüvezérelt.

A Bibliofile floppyra alapozott rendszerben is működik, de határozottan előnyösebb merevlemez konfigurációval dolgozni. A szükséges memóriakapacitás minimum 512K, de ajánlatos a 640K. A hibaüzenetek világosak, segítők, ugyanakkor a rendszer megköveteli a pontos, fegyelmezett használatot.

A felhasználói kézikönyv szabadlappos kivitelű, jól felépített, jól használható indexet tartalmaz, és egy függelékkel is a bibliográfiai adatok MARC formátumáról. A kézikönyv nem a rendszer legutolsó verziójának állapotát tükrözi, és hiányzik belőle a hibaüzenetek betűrendes jegyzéke.

A felhasználókat ingyenes tanácsadással látja el a forgalmazó TLC (The Library Corporation), az USA-n belül telefonon is. Kiváló, magyarázatos demo-program is segíti a felhasználókat.

KÖVETKEZTETÉSEK

A Bibliofile alkalmi áron hozzáférhető "drágakő". Éves előfizetési ára, negyedéves felújítással 1070 USD, az idegen nyelvű lemezek évi egyszeri felújítással külön 500 USD-be kerülnek. A Bibliofile rekordjai jó színvonalúak. A felhasználói interfész hatékony, menüvezérelt. A keresési lehetőségeket "ismert tételek" katalogizálásának szempontjai szerint alakították ki, bár ezek némi finomításra szorulnak. Ugyanakkor kiválóak a rekordszerkesztést és az outputok előállítását támogató programok. Az installálás, a dokumentáció és a felhasználók támogatása megérdemli a dicséretet, ugyanígy a rendszeres felújítás.

/JACSÓ, P.: Bibliofile for serials cataloging. = The Serials Librarian, 18. köt. 1 – 2. sz. 1990. p. 47–80./

(Berke Barnabásné)